

Joan Vinyoli i el crit de la natura

Els estius que el poeta Joan Vinyoli (1914-1984) va passar a Santa Coloma de Farners, en la seva infantesa i joventut, van ser decisius per al seu desvetllar poètic: el contacte del jove Vinyoli amb el paisatge natural d'aquest poble, però també amb el paisatge humà, va propiciar la seva maduració estètica i la seva iniciació lírica.

Quan, anys més tard, se li demanava sobre allò que l'havia marcat en la seva joventut, el poeta responia: «Els estius a Santa Coloma de Farners; en aquests estius, que no sé quantes vegades han sortit en la meua poesia, vaig descobrir el món i els seus matisos».¹ Es tractava, doncs, no només de la seva iniciació lírica, sinó també de la vital. I, pel que fa a les vegades que els seus versos han sortit en la seva poesia, des del primer vers de l'obra canònica, «I la natura em crida», fins al final, són freqüents les imatges i els records del que en podríem dir l'*imaginari colomenc*.

1. EL LLOC DE LA «INFÀNCIA DAURADA»

Vinyoli neix a Barcelona l'any 1914. Quan encara no ha fet els cinc anys, mor el seu pare, que era metge, i la prosperitat familiar es torça de manera sobtada. El pare pertanyia al Cos Mèdic de l'Ajuntament de Barcelona i havia estat director de l'Hospital de la Santa Creu, on es tractaven malalties infeccioses. Un amic d'estudis del pare, Josep Fornés, vinculat a Santa Coloma, va oferir a la vídua anar a passar els estius a aquest poble per poder fer-hi salut. I també va disposar que, més tard, quan en Joan tingués setze anys, podria entrar a treballar a l'editorial Labor de la qual era propietari. I així van ser les dues coses.

1. José CRUSET, *La Vanguardia Española* (22 febrer 1968).

L'any 1922, quan Vinyoli té vuit anys, arriben a Santa Coloma per passar-hi el primer estiu: són la mare, Emília Pladevall, la seva germana Carmen i també la tia Mercè. S'instal·len en un pis humil de Can Cuera, casa ubicada al carrer del Beat Dalmau, número 34, d'un poble que tenia un cert prestigi com a destinació de vacances, afavorit pel balneari d'aigües termals.

La vida en aquesta població, a diferència de la de Barcelona, la del pis fosc i impregnat del color de la «pobresa que ens envoltava, fantasmal», tal com diu en un vers, és esclatant i lluminosa.² La llibertat d'aquests dies de vacances propicia la seva connexió amb la natura: boscos, alzines sureres, fonts, gorgues —en concret, la gorga d'en Vilà i els gorgs de Penjacans—, la riera, muntanyes, camins, clotades, el Rocar... I també amb l'entorn humà: llenyataires, carboners, bosquerols, el sereno, la festa major, les ballades de sardanes, els jocs de tennis i ping-pong... És en aquest context que trobem els primers indicis literaris.

2. PRIMERS ESCRITS

En un text autobiogràfic, escrit a principis dels anys trenta, en el qual Vinyoli evoca els estius de la infantesa, escriu: «passà pel meu cap la idea, que avui mateix considero magnífica, d'escriure en un paper amb la ploma que trobí en un calaix de la taula escriptori, tot ço que anyorava el meu cor».³ Era, doncs, el primer senyal d'autoconsciència de les possibilitats de l'escriptura, i estaven associades a l'enyorança, al desig dels jocs i a la llibertat d'aquells estius.

L'any 1927, guanya la Viola d'Or en uns Jocs Florals de caire familiar que se celebren al pati de Can Geronès, amb un poema de títol «Montserrat» que no es conserva. I l'any 1930, en un quadern d'estiu, on anotava diversos episodis de la vida del poble, escriu tres proses poètiques, una de les quals es titula «De la meva ciutat» i evoca una nit de festa major i la figura del sereno (mena d'alter ego del mateix poeta, el qual es projecta al llarg de tota la seva obra en personatges crepusculars i nocturns): «La veu misteriosa i monòtona del sereno vibra en les ombres nocturnes com el cant d'un ocell gegant que fa batre les ales enmig dels carrers», i també: «El sereno és l'únic que entén els misteris que les ombres de la nit ens venen». Aquesta prosa es publicarà en el programa de la festa major del poble, al setembre d'aquest mateix any, i constitueix el primer text publicat del poeta.

També anota en aquest dietari el relat de diverses excursions: en una d'aquestes descriu l'encontre amb una dona d'aigua als gorgs de Penjacans. Es tractava,

2. Joan VINYOLI, «A la meva germana en el dia del seu aniversari», poema reproduït a l'article de Pep SOLÀ «Bengales del color de la pobresa. Un poema inèdit de Joan Vinyoli», *Serra d'Or*, núm. 583-584 (juliol-agost 2008), p. 66-68.

3. Joan VINYOLI, text sense datar (Arxiu Vinyoli).

doncs, d'un regal d'aquella naturalesa enlluernadora. I també hi trobem escrit que «tenia ganes de caure tan llarg com era i mossegar l'herbei i les mates». Ja preludia el seu impuls de fusió amb la natura que culminarà en els seus característics versos de despersonalització per esdevenir naturalesa: «sóc riu encès, fluïnt des de l'origen», «M'he tornat una gran roca», «On quedar-me, si sóc només un arbre d'aèries arrels?», i tants d'altres.⁴

L'any 1931 hauria fet un curs de català a la biblioteca de Santa Coloma, la primera de les de la xarxa de biblioteques de La Caixa, la qual ara justament porta el nom del poeta i on, presumiblement, l'any 1933 descobreix el fragment d'*Els quaderns de Malte*, de Rilke, on el poeta germànic afirma que «la poesia no són sentiments sinó experiència». Vinyoli va trobar en aquesta formulació una de les bases de la seva poètica. Aquesta experiència a la qual alludeix Rilke era, per al nostre poeta, la del conflicte vital sense la qual, segons afirmava, no hi podia haver art. Certament, aquesta apellació a l'experiència vital s'adiu perfectament a la personalitat de Vinyoli, una persona amb una capacitat extraordinària per viure intensament en tots els ordres de l'experiència humana: el de l'amor, el de la mort, l'oníric, el de la memòria i els records, el creatiu, el religiós...

3. EL CRIT DE LA NATURA

El paisatge natural i humà de Santa Coloma és un corrent de fons que, si fem una lectura atenta de l'obra de Vinyoli, veurem emergir amb tota claredat. Podem dir que Vinyoli, des del record i la nostàlgia, canta aquest paisatge i el celebra fins a mitificar-lo. Una mica més tard, l'interioritza i n'extreu símbols (les destrals invisibles, el boscater, el vent d'aram...). Després, aquest paisatge brollarà del seu inconscient d'una manera impetuosa en forma de record per proporcionar-li substància lírica. Es tracta de la permanència ineludible de la seva «infància daurada», d'aquesta Arcàdia que porta impregnada en el seu imaginari.

El primer vers del primer llibre de Vinyoli és tota una declaració de principis: «I la natura em crida». És l'assumpció de la poesia a partir d'una peculiar crida de la natura. I aquesta natura a la qual alludeix el vers i, en realitat, tot el poema, és precisament la de Santa Coloma. Ho explicava ell mateix en una lectura que va fer dels poemes del llibre: «La motivació del següent poema és el record més concret d'una terra i dels seus camins. Feia molt de temps que no havia estat en els paratges de la meva infantesa. Tot d'una, un dia, com si naixessin d'una cosa inconeguda de dintre meu, vaig sentir-me fortament aquestes paraules: "I la natura em crida" [...]».⁵

4. Joan VINYOLI, «El riu encès» d'*El Callat*, «Pròsper» d'*A hores petites* i el poema II de *Cants d'Abelone*, respectivament.

5. Joan VINYOLI, notes per a una lectura de *Primer desenllaç* (Arxiu Vinyoli).

El vers pertany al primer poema d'una *suite* titulada significativament «D'una terra». En els llibres següents també publicarà poemes amb el mateix títol, al·lusiú a la terra colomenca. En un d'aquests, pertanyent al llibre *De vida i somni*, Vinyoli canta la descoberta de la poesia, i és a Santa Coloma, en plena natura, vora el «torrent humit» i propiciada pel cant dels ocells, on la localitza.

Filla del cel, allà, la poesia,
un dia vaig trobar de bon matí:
en un tombant secret que jo sabia,
vora el torrent humit la vaig sentir.
Oh veu del rossinyol!, tu em descobries
mons de bellesa, soledat i cel;
en aquell punt, dins l'ànima naixies,
meravellós, inconegut anhel.

I en aquest altre, de títol «La terra» i publicat en el llibre *El Callat*, el poeta, trasmutat en arbre, canta fins a quin punt té interioritzat el paisatge d'aquesta terra:

Arbre de càntic a mercè
de vents contraris a la terra,
meu estatge, la terra
m'ha nodrit les arrels:
la muntanya i el bosc,
el ponent i l'aurora,
són dintre meu, són ja la meva sang.

Un dels símbols recurrents en la poesia de Vinyoli és el del so de la destrall dels llenyataires. En especial, la dels peladors de suro de les alzines sureres. El suro es pela justament a l'estiu i ell podia sentir el so suau del cop de les destralls mentre trescava pels camins que travessaven els boscos. Ho podem comprovar en aquest altre poema de la mateixa *suite*, de títol «D'una terra», esmentada abans:

M'alegrava d'anar sentint pel bosc
el so de la destrall del llenyataire,
en la cremosa quietud de l'aire
fragant de ruda i fum de lligabosc.
Tu, llenyataire, com un déu abats
arbres de somni, de llegenda obscura,
en l'aire màgic de les soledats:
allà a l'estiu el ventijol murmura,
l'abella liba romanins fadats
i corre una aigua cristallina i dura.

Vinyoli arribà a mitificar aquests estius i la puresa de les seves vivències en contacte amb la natura. Ho podem comprovar en aquest fragment de la prosa poètica «Pel camí dels mesos»:⁶

Alzinars beneïts!, rouredes estimades!, laberint pur on es filaven els meus somnis! Juliol, Agost, déus llenyataires, colpeixen, encara avui, com sempre, alts arbres immortals, i jo escolto i em meravello sempre de la puresa dels cops de les destrals invisibles.

El símbol del so de la destral és un dels símbols dinàmics de la seva poesia i, per això, més tard, la destral del llenyataire es convertirà en la destral de la mort: «Esperem la destral / del boscatè, sense por», escriurà en el poema «Branques» del llibre *Ara que és tard*.

Altres vegades, trobem que la comunió del poeta amb la natura de Santa Coloma es tradueix en termes de *tremolor*, com el que sent quan veu els carboners retornar de les muntanyes al capvespre. El tenim inserit en aquests versos del poema «D'una terra» del llibre *De vida i somni*:

Remor llunyana dels camins que llisquen
vers la ciutat incendiada al vespre,
flaire de bosc al pas dels carboners
que retornen del fons de les muntanyes
entotsolats. Tremolo quan els veig
i cau la llum sedosa de la tarda
omplint la vall [...].

És el mateix tremolor que evoca en aquest vers del poema «Les aigües aturades» d'*El Callat*: «rebrotà, veu antiga del rossinyol, i fes-me tremolar». Fixem-nos que aquest rossinyol d'ara ens remet al del poema citat anteriorment, en el qual Vinyoli al·ludeix a la descoberta de l'anhel poètic a partir de la veu del rossinyol. Aquest tremolor suscitat per l'entorn natural i humà de Santa Coloma adquireix més tard tot el seu potencial metafísic en aquest altre vers: «He tremolat davant d'aquests misteris», del poema «Platja» del llibre *El griu*.

Un altre símbol que el poeta hauria generat a partir de la vivència d'aquest paisatge és el *vent d'aram*. Es tracta d'un símbol de molt poder sensorial (associa un color a l'aire) i també dinàmic perquè primer expressa el trànsit de l'estiu a la tardor i posteriorment el seu declinar vital.

Amb aquests i altres pensaments volen els dies, i heus ací que tot d'una el vent d'aram de la tardor tremola sobre les muntanyes. Les ombres i teranyines

6. Fragment de la prosa «Pel camí dels mesos», publicada el 1956. Joan VINYOLI, *Obra poètica completa*, ed. a cura de Xavier Macià, Barcelona, Edicions 62, 2001, p. 494.

del bosc ens criden ara amb més pura veu. Les fulles grogues vacilen o ja encatifien els camins humits, vora torrents amagats al fons de les clotades. Castanya i gla són a l'abast com petits tresors, com talismans, com brases vegetals.⁷

La primera part del llibre *Realitats* es titula «El temps on es contempla», títol amb evidents sonoritats proustianes. Els poemes que conté responen a una actitud de contemplació poètica del temps passat a fi d'extreure'n allò que posa de manifest «la realitat en el seu constant fluir i en la seva permanència immutable».⁸ De fet, Vinyoli pensava que la matèria amb la qual ha de treballar el poeta són els «moments extratemporals»⁹ dels quals parlava Proust en el llibre *A la recerca del temps perdut*. Doncs bé, en aquesta rememoració del passat, Vinyoli es retroba amb els dies daurats de la seva infantesa viscuda a Santa Coloma. Ho comprovem en aquests versos del poema «Per la sega». S'inicia amb una exaltació de les aigües d'un gorg i un vers de Hölderlin. Després, hi apareixen el bosc, les gorgues, les campanes i el cavall que ajuda l'home en el seu quefer.

Calent, sobre la roca,
respira el bosc, alzines abocant-se
damunt el gorg i, per amunt, el dia
mirant-me.

Les campanes
toquen a festa. Pols de blat i, volta
que volta, el gran corró tirat
pel cavall negre.

Per la sega,
tot és vermell i cremen les muntanyes
i el vi raja vermell.

I acaba fent un salt metafísic, típic de Vinyoli, amb una al·lusió als orígens:

Ja, de cop,
sóc a l'indret on neixo
cada vegada, que és on mai
no es toca fons.

També ens sembla rellevant que el retorn als records d'aquesta infantesa li representi una forma de renaixement.

7. Fragment de la prosa «Pel camí dels mesos», publicada el 1956. Joan VINYOLI, *Obra poètica completa*, ed. a cura de Xavier Macià, Barcelona, Edicions 62, 2001, p. 494.

8. Nota preliminar al llibre de Joan VINYOLI *Realitats*, a *Obra poètica completa*, ed. a cura de Xavier Macià, Barcelona, Edicions 62, 2001, p. 117.

9. Carta a Marià Manent (10 maig 1938).

FOTOGRAFIA 1. Gorga d'en Vilà. Autor: Pep Solà.

L'esclat de la Guerra Civil estroncà els estiuieigs a Santa Coloma. Després de la guerra res no seria igual. Durant la immediata postguerra visità en diferents ocasions la mare i la germana, les quals hi continuaren anant uns quants anys més. El 1954, Vinyoli, ja casat i amb fills, començà a estiuiejar a la ciutat costanera de Begur, on va descobrir una altra dimensió de la natura, la del mar, que també li procuraria una experiència vital i sensorial d'enorme importància i que deixaria una empremta també fonamental en l'obra. Com havia fet amb la natura de Santa Coloma, ara el poeta també interpretarà líricament la descoberta del mar en termes de crida. Ho fa justament en el primer poema del llibre *El Callat*, que publicarà just després d'iniciar aquests estius: «Jo no sóc més que un arbre que s'allunyà del bosc, / cridat per una veu de mar fonda».

Amb tot, el poeta, ja en la maduresa, va fer diverses visites ocasionals a Santa Coloma que han quedat documentades i són molt significatives.

En una d'aquestes, l'any 1965, Vinyoli va visitar Santa Coloma amb Joan Guibert, company de treball a Labor, i anaren fins a un dels llocs emblemàtics del poble: Farners. D'allí s'enfilaren al turó del Vent, on Vinyoli es va voler fotografiar

amb el castell de Farners just darrere seu. Un temps després, escrivia un poema amb el títol provisional «Les destrals invisibles» i finalment publicat, amb variacions, amb el títol «El bosc». Hi tornem a trobar interioritzada la natura de Santa Coloma:

Llenyós de mi, pedrós que m'he tornat,
puc dir-ho ja, no invoco res,
ni el boscatèr que talla l'aire,
però em travessa el llampec
de les destrals invisibles.

FOTOGRAFIA 2. Vinyoli en el turó del Vent l'any 1965. Autor: Joan Guitart.

L'any 1974, Vinyoli va interrompre les seves habituals vacances a Begur per passar un parell de dies a Santa Coloma. En aquesta ocasió, a part de retrobar-se amb els seus indrets colomencs, va visitar algunes dones a les quals havia conegut quaranta anys enrere: segurament hi volia descobrir rastres dels anhels de la seva joventut. Una d'elles, Neus Coromina, és la persona amb qui havia tingut una relació sentimental als anys trenta. Fruit d'aquesta visita és un poema titulat inicialment «Santa Coloma de Farners, fa molts anys», després «Tardes del vint-i-vuit» i, finalment, després d'una profunda revisió, es va publicar amb el títol en francès «Tous les jours». És la primera versió, la que ara ens interessa:

La posta baixa per la carretera
de Sant Hilari, blava de muntanyes,
s'atura al bosc tot estremit, es banya
nua a la gorga d'en Vilà, l'abraço
blau negre fosc sentint esgarrifances
d'amor i d'horabaixa.

Les bicicletes roden cap al poble. Sento
flaires de bosc, l'esfera del rellotge
del campanar marca ja l'hora trista
del dia mort.

S'apaga la infantesa.

També n'ha quedat una postal que va enviar al poeta J. V. Foix, en la qual li deia:

[...] vaig tornar a veure l'esfera del rellotge del campanar que tantes vegades mirava de vespre per veure si feia tard, després de tornar en bicicleta de la Gorga d'en Vilà, on ens banyàvem. [...] Vaig fer visites «galants» a les noies que havia conegut. La més bonica, i que encara ho és, i que en vaig estar enamorisat als 16 anys, és vídua des de en fa quatre. Encara podríem jugar a cartes a la galeria, amb les persianes baixades. No dic fer el rei i la reina, que ja no estic per aquestes coses.¹⁰

Un altre record emergent de les vacances a Santa Coloma correspon al ritual que tenien les famílies estiuejants, quan ja s'acabava el període estival, de fer un acte de celebració consistent a anar a passar el dia a Farners. La diada incloïa una missa de regraciament a la Verge i una arrossada a l'esplanada de l'ermita sota la presència, entre protectora i desafiadora, del castell de Farners i el turó del Vent. Mentre la mainada i els homes pujaven a Farners a peu pels caminals rogencs i les dreceres, les persones adultes i els queviures pujaven en carro. Aquest ritual ha quedat immortalitzat en uns versos del poema «Platja dura». Cal parar atenció al peculiar ús del verb *saber* en el vers «Sé les graelles plenes / de carn i l'ombra [...]». Al nostre entendre, és el sentit que hi dona aquest verb el que fa que aquests versos no es quedin en l'estadi d'un simple record, sinó que suggereixen tota la potència cognitiva que va significar aquella experiència vital.

10. Carta a J. V. Foix (27 agost 1974) (Fundació J. V. Foix).

[...]
A l'esplanada de l'ermita
s'hi feien arrossades.
Sé les graelles plenes
de carn i l'ombra
de les alzines
sureres.
No compliquis
gaire més els records.
Demana justos
els mots indispensables
per fer sorgir la imatge de les coses
passades.
Deixa-les anar
com un estel
des d'un turó.

En el poema «Temps», Vinyoli cau en la temptació de reclamar un retorn als estius de la seva joventut, però el conflicte entre el passat i el present es resol amb una afirmació en el present i una reivindicació de la força de la passió amorosa, la passió que va marcar el seu accés a la complexa i conflictiva edat adulta.

Torna'm, ah, torna'm als anys
de la noiesa,
amb els amics
a la riera, amb els passeigs
i les pistes de tenis
i el ping-pong.
No. No.
Torna'm a la furiosa
passió que de mi va fer un altre.
Ja no seré mai més el noi
que feia jocs.
I me n'alegro.

«Domini màgic» és un dels poemes més celebrats de Vinyoli i el que dóna títol al seu penúltim llibre. És un poema difícil d'explicar, gairebé ningú no ho ha intentat, potser només Enric Casasses. Sembla que parli del fet creatiu, de l'estat de suspensió en què viu el poeta en els moments de plenitud i trànsit creatiu. A més, aquest poema sembla una síntesi de tota l'obra, la qual hi conflueix perquè gairebé cada vers ens remet a llocs anteriors. Diríem que és tota l'obra encabida en un sol poema, el qual sedueix pel seu poder d'encantament. Doncs bé, fins i tot en aquest poema zenital hi ha elements que ens remetent a l'imaginari colomenc. El poeta

mateix ho explicava així: «És inimaginable, per exemple, que hagi pogut escriure “Domini màgic” a partir d’un record d’un paisatge de quan jo tenia 20 anys. Se m’hi ha complicat, és clar, molta cosa viscuda i el gust de la paraula atuada per la meva imaginació actual».¹¹ Aquestes paraules de Vinyoli deixen entendre que el poema té la seva gènesi en un paisatge viscut en la seva joventut. I tant per alguns dels seus versos com pel fet que el títol provisional fos «Quan era noi», podem pensar que aquest paisatge és el de Santa Coloma de Farners. Una vegada més, doncs, aquesta natura que va protagonitzar la crida iniciàtica es manifestava en aquest poema epifànic, que alludeix directament a l’àmbit de la poesia, al lloc on el poeta pot assolir el «real poètic», l’autèntic coneixement; allò que Vinyoli anomena «besllums de permanència feliç»¹² i on sembla que es poden conciliar els dos conceptes clau del seu pensament líric: l’amor i la mort. Perquè, tal com diu en el poema «L’esfera»: «Només un somni val: Amor i Mort». La poesia de Vinyoli és justament un autoretrat d’una singular deriva, abocada al naufragi, en l’intent de conciliar de manera duradora aquests conceptes.

Aquests conceptes, com no podia ser d’altra manera, també han generat formalitzacions poètiques molt reeixides, vinculades a la natura, i que posen de manifest que el crit de la natura, que es projecta des dels estius a Santa Coloma, ressonarà amb força en el moment de portar al límit la vivència fonamental de l’amor i la mort. Així, no és estrany que en un poema de Vinyoli vegi la fusió amorosa com un *arbre incandescent*. I tampoc ho és que desitgés morir abraçat a la natura boscosa, com ho fan els animals salvatges:

Morir d’un llamp és el que vull,
no pas al llit, ans a ple bosc,
entre les bèsties.¹³

I si començàvem amb el primer vers de l’obra canònica del poeta, «I la natura em crida», hem de tancar l’arc de referències a la natura colomenca amb un fragment d’un dels seus darrers poemes: el de títol «Passeig d’aniversari», escrit un any abans de la seva mort. Vinyoli surt a fer un passeig el dia del seu aniversari i després escriu un poema en els darrers versos del qual fa un inventari de pèrdues. Doncs bé, en aquest inventari no hi falta el valuós record dels seus dies de vacances a Santa Coloma:

11. Carta a Xavier Folch (19 agost 1983). El mateix Folch transcriu les diverses versions que va fer Vinyoli d’aquest poema i justament la primera es titula «Quan era noi». XAVIER FOLCH, «La pràctica de la poesia i la poètica de Joan Vinyoli», *Joan Vinyoli*, Barcelona, Institut de Ciències de l’Educació, Universitat de Barcelona, 1986, col·l. «Quaderns del Finestral», núm. 2, p. 71.

12. Joan VINYOLI, «Elegia de Vallvidrera, VI», a *Passeig d’aniversari*.

13. Referències als poemes «L’arbre incandescent» d’*El griu* i «El borni» d’*A hores petites*.

[...] viatgen cap als seus destins
els vells amics, les dones i els bocins
del que era jo, de noi, perdut a l'alzinar.

Cal dir, finalment, que si bé Santa Coloma és l'escenari que va propiciar el desvetllar poètic de Joan Vinyoli, i que certament ocupa un lloc vertebral en el conjunt de la seva obra, allò que fa que sigui un poeta universal no és aquesta natura que va generar el crit iniciàtic, que podia haver estat una altra si les circumstàncies haguessin anat d'una altra manera, sinó la profunditat del seu projecte líric, la combustió vital amb la qual es va lliurar a aquesta tasca i el compromís humà que hi és subjacent. I, no cal dir, el resultat final, una obra commovedora que va alçar a partir de la divisa: «He de fer alguna cosa de la meva pobresa». Aquesta cosa va ser precisament la poesia i és el que va acabar percebent com l'única comesa que podia donar sentit a la seva vida perquè, abans que una altra cosa, Vinyoli fou un home condemnat a ser poeta.

PEP SOLÀ

Autor de la biografia *La bastida dels somnis. Vida i obra de Joan Vinyoli*